

Список використаних джерел:

1. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. Киев : Институт социологии НАН Украины, 2002. 437 с.
2. Клямкин И. М., Тимофеев Л. М. Теневой образ жизни. Социологический автопортрет постсоветского общества. *Полис*. 2001. №5. С. 125-131.
3. Куценко О. Д. Діяльнісно-структурний потенціал трансформаційного процесу: до розробки концепції класоутворення : автореф. докт. соціол. наук. Харків, 2001. 35 с.
4. Милявская Н. Б. Социальная трансформация (Содержание и субъектная детерминация) : дис. канд. филос. наук. Волгоград, 2004. 170 с.
5. Нечитайло І. С. Системно-кодова концепція взаємодії суспільства та освіти : дис. докт. соціол. наук (22.00.04 – Спеціальні та галузеві соціології). Харків, 2017. 452 с.
6. Пешкова О. И. Проблема социального порядка в системе социокультурной регуляции современного общества (социально-философский анализ) : дисс. канд. филос. наук. Краснодар, 2008. 152 с.
7. Смирнов В. Э. Гражданственность и гражданское общество: самоорганизация и социальный порядок. Ин-т социологии Нац. акад. наук Беларуси. Минск : Беларус. навука, 2013. 241 с.
8. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ : Інститут соціології НАНУ, 2015. 240 с.

Новицька Ія В'ячеславівна,
магістр психології, викладач кафедри
гуманітарних дисциплін та психології
поліцейської діяльності,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ У КУРСАНТІВ

У сучасних умовах підвищуються психологічні вимоги до діяльності працівників правоохоронних органів. Зокрема, від них вимагається вміння адекватно та швидко реагувати на стресові й екстремальні ситуації, вибудувати ефективну взаємодію з особами для попередження конфліктів, проявляти активну громадянську позицію тощо. Разом із цим агресивна поведінка може негативно впливати на професійну реалізацію поліцейських.

Дослідження агресивності правоохоронців починається ще на етапі зарахування абітурієнтів до закладів зі специфічними умовами навчання. Протягом навчального процесу курсанти регулярно беруть участь у психологічних дослідженнях. На сьогоднішній день існує багато публікацій, присвячених особливостям прояву агресії у майбутніх правоохоронців.

Більшість із них зазначають, що у курсантів рівень агресії зберігається у межах норми [1; 3; 5; 7]. При чому контроль цього показника надзвичайно важливий для психологічного супроводу майбутніх правоохоронців.

В.І. Слободяник [7] вказує, що агресивність у курсантів вбудовується у особистісну систему небажаних для правоохоронців якостей. У його дослідженні було встановлено, що курсанти з високим рівнем агресії спрямовують її переважно на інших осіб (43%) і лише третина – на себе (34%). У тих, хто спрямовує агресію на інших, фіксуються високі показники фізичної та вербальної агресії, негативізму; в осіб, що характеризуються аутоагресією, вона пов'язана з почуттям провини та образи на інших. Курсанти з високим рівнем агресивності проявляють також демонстративність, збудливість, тривожність та драгівність. У той час, як курсантам з низьким рівнем агресії притаманні екстраверсія, циклотимічність, екзальтованість, сенситивність, кращі навички спілкування з оточуючими. Більш агресивні курсанти відрізняються також за сімейною ситуацією та мотивацією. Було встановлено, що в родинах агресивних курсантів домінував авторитарний стиль виховання та гіпоопіка (у неагресивних – демократичний); а мотивацією вступу до поліції зазначалися: випадковість, фінансові та емоційні умови (у неагресивних курсантів провідними мотивами були свідомий вибір і бажання піти за шляхом батьків).

Агресивність курсантів також пов'язана з їх поведінкою у конфліктній ситуації. Дослідники Н.П. Сергієнко та М.О. Свічкарь [6] показали, що курсанти з високим рівнем агресії у конфлікті надають перевагу суперництву; з низьким – шукають компроміс; курсанти з середнім рівнем агресії вибирають або уникання конфлікту, або співробітництво. У дослідженні Т.В. Селюкової [4] було показано, що висока агресивність притаманна курсантам з екстернальністю, при чому для інтерналів характерна так звана «позитивна» агресія, що проявляється у вмінні неворожо відстоювати свої інтереси, наполегливості у досягненні мети тощо. Було також показано, що екстернали у конфліктній ситуації більш запальні, легко переходять у стан гнівливості, сильного але нетривалого роздратування. Тобто курсанти з високим рівнем агресії схильні «приписувати» причини подій, успіхів та невдач не собі, а обставинам, у конфлікті поведуться імпульсивно, швидко виходять зі спокійного стану.

Інше вітчизняне дослідження [5] продемонструвало зв'язок агресивності курсантів із їхнім статусом у групі. Так, низький соціометричний статус (аж до виключення з групи) мають юнаки з високим рівнем фізичної агресії, образливості (що проявляється у заздрості та ненависті до оточуючих), драгівливості. Отже, курсанти з високим рівнем агресії мають менше друзів серед однолітків, користуються меншим авторитетом, група їх схильна ігнорувати.

Гендерні дослідження показують, що чоловікам-курсантам притаманна в більшій мірі фізична агресія, тоді як жінкам – вербальна, опосередкована та негативізм. У жінок-курсантів розвиток агресивності може відбуватися у двох напрямках: у жінок-інтроверток як реакція на фруструючі умови навчання; у маскулітних екстравертованих жінок – як інструментальна агресія для досягнення власних цілей [1].

У дисертаційному дослідженні Г.А. Гайдукевича [2] продемонстрована спроба дослідити агресивність курсантів у динаміці: від першого до п'ятого

курсу. Так, дослідником зазначається, що на першому курсі фіксується підвищення агресії у курсантів, а саме: негативізму та підозрливості, в наслідок адаптації до навчання, зокрема, через деіндивідуалізацію, не сформованість колективу, недостатню кількість позитивних емоцій тощо. На другому курсі спостерігається зниження рівня агресії: курсанти демонструють потреби у комунікації і кооперації; разом із тим їм притаманний високий рівень роздратування та ворожості як реакції на обмеження курсантського побуту. На третьому курсі у курсантів знижуються образливість, підозрливість та почуття провини; відсутні агресивні установки, притаманні молодшим курсам. На думку автора дослідження, це пов'язано зі зменшенням соціальної депривації і можливостями вільного виходу курсантів за межі навчального закладу. На четвертому курсі у курсантів фіксується пропорційне зростання агресії відповідно їх рівню активності: агресія пов'язана більшою мірою з особистісними властивостями, а не з ситуацією навчання. Проте також фіксуються реакції роздратування, зокрема, на умови авторитарного стилю управління та обмежень, збільшується непрямая агресія. Зрештою, на п'ятому курсі агресія у курсантів носить побутовий реактивний характер. Більшою мірою до неї схильні особи з високим рівнем імпульсивності, оптимістичності (бо погано переносять депривацію) та песимістичності (як ознаки кризи професійної ідентифікації). В курсантів-випускників фіксуються негативізм та роздратування (останнє має тенденцію до поступового зростання протягом усього навчання).

Для уточнення даних щодо агресивності курсантів було проведене авторське дослідження. Вибірку склали 35 осіб (21 жінка та 14 чоловіків) – курсанти другого курсу ДДУВС. В рамках дослідження вони проходили методику «Вивчення рівня агресії Басса-Даркі» в адаптації Єніколопова.

Ми припустили, що виходячі з наявних досліджень, курсанти демонструватимуть помірні показники агресії, проте окремі види агресії в них будуть вище за інші, зокрема: дратівливість, ворожість, негативізм як прояви особистісних властивостей юнацького віку, а також як реакція адаптації до перебування у закладі зі специфічними умовами навчання.

Таблиця 1.

Показники агресії у курсантів.

	фізична агресія	опосередкована агресія	дратівливість	негативізм	образливість	підозрливість	вербальна агресія	провина	ворожість	загальна агресивність
Показники агресії у курсантів (N=35)	5	4,7	5,5	2,4	4,2	4,8	7,08	5,5	8,9	18
Низький рівень (нижня границя норми)	3	3	3	1	3	3	3	3	5	16
Високий рівень (верхня границя норми)	7	6	7	4	6	7	7	6	11	36

Результати дослідження подаються у Таблиці 1. Як видно з неї, всі показники агресії у курсантів знаходяться у межах норми, за виключенням вербальної агресії, яка все ж трохи вища середнього. На середньо-високому рівні знаходяться показники опосередкованої агресії, дратівливості, почуття провини та ворожості. Загальний рівень агресивності – середньо-низький. Отже, як бачимо, результати дослідження підтверджують дані отримані в інших дослідженнях [2] стосовно особливостей прояву агресії курсантів.

Висновки. Агресивна поведінка є достатньо небезпечним явищем для курсантів. Багато досліджень показують, що вона пов'язана з низкою негативних особистісних властивостей (конфліктністю, екстернальністю, тривожністю, дратівливістю, несформованою мотивацією до навчання тощо). Разом із цим агресія у курсантів має свою динаміку: збільшуючись на першому курсі як ознака адаптації до умов навчання, вона поступово знижується, і вже після третього курсу на неї більшою мірою впливають особистісні властивості курсанта, а не умови перебування у закладі зі специфічними умовами навчання.

Власне пошукове дослідження, проведене на курсантах другого курсу, підтверджує дані результати, проте слід відмітити, що навіть попри вираженість окремих видів агресії, у курсантів вони залишаються у межах норми; а загальний показник агресивності в них – середньо низький.

Список використаних джерел:

1. Васильєв С., Васильєва Ю. До проблеми дослідження агресивних проявів особистості у курсантів вищих військових навчальних закладів. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2018. Вип. 2. Електронний ресурс. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2018_2_4 (дата звернення 17.05.21).

2. Гайдукевич Г.А. Прояви агресивності у курсантів вищих військових закладів освіти на різних етапах підготовки. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. психол. н., Київ, 1999. 15 с.

3. Захаренко Л. Взаємозв'язок негативної агресивності особистості з типом міжособистісних відносин. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2016. № 2-3 (5-6). С. 67-73.

4. Селюкова Т.В. Особливості агресивності та конфліктності у курсантів НУЦЗУ з різним рівнем суб'єктивного контролю. Бочаровські читання. Харків, 2016. С. 146-148.

5. Сергієнко Н.П., Красильнікова Н.І. Особливості агресивності у курсантів з різним статусним положенням у групі. Соціально-психологічні проблеми суспільства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м.Київ, 10 квітня 2020 р. К. : Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, 2020. С. 247-250.

6. Сергієнко Н.П., Свічкач М.О. Особливості поведінки в конфліктній ситуації курсантів НУЦЗУ з різним рівнем агресивності. Міжнародна науково-практична конференція «Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики», Південна фундація педагогіки, 14-15 грудня 2018 р., м. Одеса. Електронний ресурс. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/7863> (дата звернення 17.05.21).

7. Слободяник В.І. Психологічні аспекти прояву агресивності у поведінці курсантів вищих навчальних закладів ДСНСУ. Збірник наукових праць інституту ім. Г.С. Костюка. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2014. Т. 16. Ч. 1, 2. С. 213-220.